

Presentació de *La verdad sobre el caso Lafarge. Ciencia, justicia y ley durante el siglo XIX* de José Ramón Bertomeu Sánchez

Miquel Àngel LIMÓN PONS
IME, 13 de maig de 2015

A la Menorca cultural de les dècades centrals del segle XX hi va haver dues personalitats complementàries. Totes dues s'afanyaren, per separat, a exaltar la vida i l'obra científica del maonès Mateu Orfila, que hom acostuma a descriure com a metge toxicòleg, oracle forense dels tribunals de justícia de la França vuitcentista, diletant musical i operístic en els salons de l'esplendent burgesia parisenca i, en definitiva, tipus elegant, savi i no poc poderós, amanit, potser, amb unes gotes justes de mundanitat.

Parl ara de dos noms culturals que, ben bé, no van confluir mai. Però que protagonitzaren, en efecte, una palesa complementarietat mútua. En primer lloc, em referesc al professor Joan Hernández Móra, el biògraf més aviat hagiogràfic de qui llavors era considerat el més gran científic menorquí de tots els temps¹. En segon lloc, faig al·lusió al ginecòleg i novel·lista aragonès Santiago Lorén Esteban, que, de Saragossa estant, va escodriñar en l'obra científica d'Orfila fins a redactar un treball que acabaria elevat a la categoria de tesi doctoral². Mentre, en el primer cas, la recerca biogràfica es veié amarada d'elogis i de qualificatius de la més alta admiració; en el segon, s'hi féu circular un intent — un primer intent— d'una anàlisi biogràfica crítica, sobre la base d'una comprensió científica de la tasca investigadora d'Orfila. El Dr. Lorén se n'havia adonat de seguida en apropar-se a l'estat d'investigació que hi havia llavors al voltant del metge menorquí. «Durante toda la extensa bibliografía a él dedicada —va escriure Lorén— no puede encontrarse algo que se parezca a un trabajo de análisis clínico de su labor específica y cotidiana. Todos sus biógrafos, todos los que se han interesado por su estudio parecen deslumbrados por su pública gloria, por la brillantez de sus méritos y de los honores que se acumularon sobre él, como si a más de cien años de su muerte todavía persistiera la influencia avasalladora de su persona, aquel don de gentes y dominio social que le hizo ser la figura cumbre en la política de su tiempo y en los salones cortesanos de Luis Felipe»³.

Així, nedant en les aigües d'Hernández Móra i de Santiago Lorén, ara emfàtiques i laudatòries, ara analítiques i un bon punt científistes, els menorquins que hem sentit interès per Orfila hem hagut d'anar bussejant per les impressionants aigües biogràfiques del maonès insigne no poc perplexos. És a dir: sense tenir prou seguretat si Orfila és, de debò, el pare absolut, indiscutible, de la toxicologia moderna, columna vertebral de la medicina forense

---

¹ L'any del centenari de la mort del Dr. Orfila, Hernández Móra va escriure el llibre *Orfila: el hombre, la vocación*, que resultà ser un autèntic monument d'alabances a la grandesa del metge toxicòleg. Aparegué, en primer lloc, a la *Revista de Menorca* com a treballar monogràfic, i després com a volum solt, Impremta Manuel Sintes Rotger, Maó, 1953.

² Fruit de la seva tesi doctoral en Medicina, Santiago Lorén publicà el 1961 l'estudi *Mateo José Buenaventura Orfila: Estudio crítico-biográfico de su obra e influencia*, CSIC, Saragossa, Institución Fernando el Católico, núm. 291.

³ Lorén, Santiago, «Orfila: pionero de la emigración de cerebros», dins *Medicina e Historia: Revista de estudios histórico-informativos de la Medicina*, Barcelona, febrer, 1972, núm. 10, pàgs. II-XVI.

científica, i d'una llista aclaparadora de mèrits excepcionals, sempre presidits per l'èxit personal. Ens havia mancat, idò, aquell mínim de criticisme prudent per posar una dosi de relativisme assossegat i racional sobre un acrescut mar de patriotisme local. Però, clar, una i altra corrents no entraren mai en col·lisió i, al capdavant, ens acostumaren a una còmoda convivència agredolça.

Ens ha calgut, però, esperar la vinguda del professor José Ramón Bertomeu Sánchez, en la tombada del segle XXI, per experimentar el goig de veure la confluència, a la fi, d'aquelles dues tendències d'antany encarnades en una sola perspectiva biogràfica. El doctor Bertomeu, en relació a l'autoritat del químic i metge Mateu Orfila, basteix —des de fa anys— una avaluació realment renovada, sostinguda per l'equilibri d'interpretació d'una vida i una obra, que, açò no obstant, no deixen de ser excepcionals i d'un marcat valor per a la història de les ciències mèdiques. El professor Bertomeu, dic, està assolint una autèntica imbricació dels esforços investigadors sobre Orfila que, per separat, devíem a l'erudició d'Hernàndez Móra i a un primer esperit científic de Santiago Lorén.

Açò és el que, palesament, podem concloure només de fer el repàs d'alguns importantíssims llibres recents, en relació als quals el professor Bertomeu ha actuat com a editor o com a autor principal. És el cas del titulat *Mateu Orfila: Autobiografia i correspondència (1805-1815)*, que el 2011 va ser publicat, justament, amb una col·laboració de l'Institut Menorquí d'Estudis. O també *Chemistry, Medicine, and Crime: Mateu J.B. Orfila (1787-1853) and his times*, que conté una compilació de ponències presentades a una trobada d'investigadors europeus que va tenir lloc a Maó el 2004, també amb la cooperació de l'IME. I tantes i tantes contribucions a seminaris i congressos d'història de la ciència, en el desenvolupament dels quals el professor Bertomeu hi ha passejat el domini profund que té sobre la figura del Dr. Orfila.

Ara, la bibliografia s'amplia amb *La verdad sobre el caso Lafarge*, que desentranya determinades claus sobre la ciència, la justícia i la llei en el segle XIX francès, que és la centúria sobre la qual va discórrer la vida del Dr. Orfila.

Com és generalment sabut, el Dr. Orfila, atesa la seva enorme autoritat forense, va ser requerit a emetre peritatges en un seguit de judicis. Un d'ells fou el cas Lafarge, que pren el nom d'una senyora francesa benestant que seria acusada d'haver enverinat el seu marit amb arsènic. El judici va provocar molt d'enrenou entre l'opinió pública. França es va dividir en partidaris de Madame Lafarge i en detractors. El debat consegüent, ben bé, ha durat fins al segle XX, amb pel·lícules, novel·les, reportatges, conferències i recerques, que, encara ara, pretenen de revisar el cas Lafarge amb nous documents.

L'afer ha donat peu, idò, al professor Bertomeu a revisar la controvèrsia que llavors es va atiar com un voraç incendi arreu de França, amb la figura del Dr. Orfila com un dels eixos d'interès científic i forense. El llibre que en resulta és una mena d'immersió en les tensions que sovint apareixen entre ciència, justícia i llei: delicadíssim trinomi que ens és sempre quotidià, present diàriament a les pàgines de la premsa d'avui i de tostemps. No importa que citem ara casos dels nostres dies, on es produeix la triple concurrència d'un crim, d'una instrucció sumarial dels jutges i el paper bonibé diriment dels forenses, que malden d'aportar certesa incontrovertible a l'esclariment i l'autoria del que es vol jutjar.

La verdad sobre el caso Lafarge, però, té molt poc a veure amb la mera novel·la negra, o la literatura de misteri i d'assassinats. En realitat, és un exacte llibre de ciència: una mena de manual sistemàtic sobre enverinaments i els complexos processos de detecció dels mateixos un cop han estat administrats amb intenció criminal. El llibre, idò, és una compilació sobre el punt de desenvolupament en què es trobaven les tècniques forenses en aquells anys 40 i 50 del segle XIX a França, quan Madame Lafarge s'hauria resolt a emmetzinar el seu avorrit i provincià espòs Charles. I, és clar, presentat tot plegat a través de la personalitat gegantina del Dr. Orfila, una autèntica autoritat en la matèria, que queda descrita i valorada en tota la seva preeminència científica, però sense negligir la decadència notòria en la qual havia d'entrar la seva vida a partir de 1848, en portes del seu darrer quinquenni d'existència mortal. No hi ha, idò, un Orfila explicat només en termes grandiloqüents, necessàriament laudatoris i fins proverbials de la seva suposada magnificència incomprable. No, no; hi ha el gran científic, però també l'home imperfecte, l'home que no ho sabia tot i, indefectiblement, havia de veure's superat i millorat pels que el succeïren dins la història de la Ciència.

Aquest estudi, idò, no podia ser, en si mateix, més oportú i més necessari, per com ajuda a comprendre Orfila en una relativitat adequada, i des d'una perspectiva, no pas absoluta, sinó relativa sobre la coordenada del temps constant.

I encara hi hem d'afegir-hi una altra oportunitat feliç: el llibre es va posar a circular l'any passat. I ara, en el curs de 2015, encara fa el seu camí de promoció. Són, tots dos anys, d'una agradable coincidència amb el bicentenari de l'edició en dos volums (anys 1814 i 1815) d'aquell seminal *Traité des Poisons* o tractat de toxicologia general, arran del qual potser va endegar-se la història d'un gran científic maonès esdevingut gairebé un mite sobre el qual sempre acabam tornant-hi, a vegades per esmerçar veritable ciència, a vegades per encendre les lluminàries de les glòries pàtries. Avui, aquí, amb aquest llibre, el professor Bertomeu sobretot ens convida a la primera escomesa.